

"שרק מתחת למים אני יכול לשמוע"

שיחה עם אלחנן ניר

כאשר סיימתי את לימודי התיכונים וחיפשתי אחר ישיבה גבוהה כלשהי, בה אוכל לבלות - בעיקר במחשבות - את התקופה שלפני הגיוס, הגעתי צהריים אחד לישיבת "שיח יצחק" שבאפרת, שם פגשתי לראשונה (ובפעם היחידה מאז) את אלחנן ניר. ניר, כפי שהתגלה לעיני, רב-מורה צעיר במיטב שנותיו, שזקן קל מעטר את פניו, אחז ביד אחת בעגלת תינוק וביד השנייה בתלמוד הבבלי, בעוד חבורה של תלמידים ישובים סביבו. הצטרפתי אליהם ללימוד, ולאחר מכן שוחחתי עם אלחנן על אורח החיים בישיבה (אליה החלטתי שלא לשוב). כעבור כשעה נטלתי את רגלי ושבתי ללימודי החול בירושלים. דבר מכל אשר נחזה לנגד עיני לא יכול היה לחשוף מה בעצם קרה שם מתחת לפני השטח, עמוק בתהומות הנפש. ממש כמו הכל היה הצגה מכוונת. אלחנן ניר הנו חידה של ממש. חידה, המבקשת לפתור את עצמה על ידי השירה אך, כמובן, ללא יכולת. מצד אחד הוא מייצג באורח חייו את הסטריאוטיפ של הרב הדתי-לאומי, ומצד אחר - בשירתו - הוא חושף לעינינו ניתוח חד של חייו הפנימיים, הנמצאים בהתנגשות מתמדת עם עולמו החיצון. ואף על פי כן נדמה כי הוא מבקש למצוא את הגישור בין שני יקומים מקבילים אלו, שדומה כי לעולם לא ייפגשו. ומן הראוי לציין עד כמה תכונה זו נדירה בקרב משוררי הזמן הזה.

ספר שיריו השני, **האש הרגילה** (ריתמוס, הקיבוץ המאוחד, 2011) אמנם עוסק בנושאים רבים לאין ערוך: החיים בין הפויט והמציאות, השיגעון והזקנה, המשפחה וההתבודדות, החובה והרגש, ועם זאת ברור מאוד כי כל אלו אינם אלא מופעים של תבנית אחת, קונפליקט אחד, עליו אני מבקש לשוחח איתו.

אלחנן ניר

אני לא יודע אם יש "אנחנו" אחד בספר, בעיני יש לפחות שלושה. יש "אנחנו" שהוא אנשים שגדלו על לימוד תורה בצורתו הליטאית-מסורתית, של עיסוק טוטאלי וללא הרף בעיון בסוגיות התלמוד. יש "אנחנו" שהוא אנשים שראשית התבגרותם היתה בוועידת מדריד, ובהתנתקות הם מצאו כבר את עצמם בראשית חיי ההורות שלהם, כך שכל התבגרותם עברה עליהם בתוך ההוויה הפוליטית-ישראלית הסוערת. ויש "אנחנו" שהוא כבר מעבר לאוטוביוגרפיה, והוא בעיני רלוונטי הרבה יותר. זהו ה"אנחנו" של "מבקשי פניך", של אנשים המבקשים ללא לאות אחר פנים. מבקשים זולת ומגע ואינטימיות. וה"אנחנו", הוזה הוא - כשם ספרי שירי הראשון **תחינה על האינטימיות** - מתחנן על האינטימיות.

ובהמשך לשאלה הקודמת, בשירך 'העגלה שלנו ריקה' אתה כותב, "לפני זה הרוח באה/ ולקחה הכל מהעגלה שלנו/ אני נשבע בימיני שלא שמנו לב". למה אתה בעצם מתכוון בדברך? שהעולם הדתי פושט כיום רגל?

אני מתכוון לכך שהעולם הדתי חי לא פעם בעודף של שביעות רצון עצמית. בעיני זו התאבדות רוחנית. אמת שהעולם החרדי מלא בגמילות חסד ובמסירות נפש על התורה, אמת שהעולם הדתי מלא באידיאליזם ובמסירות נפש על ההתיישבות - אבל הנחת העצמית היא אנטיגון למפגש עם אלוהים. אלוהים איננו מצוי אלא במקום המעורפל, הלא ברור, החשוף והלא ידוע. אין מגלים סתרי תורה, נאמר בתלמוד הבבלי במסכת חגיגה, אלא למי שלבו דואג בקרבו; או בניסוח פוטיביטיסטי: מי שבטוח בעצמו ואין לו בתוכו את הרכיב הכואב והחד הזה הנקרא "דאגה" - אין מגלים לו את הסתרים, את הדבר עצמו. בשיר הזה אני למעשה צועק את הסכנה של ההליכה בתודעה שרק העגלה "שלנו" מלאה ושל כולם ריקה. זו תודעה שדומה שהתיישבה על העורק הראשי של החברה הדתית, ובעיני היא תודעה נגיפית.

בשיר 'גג הישיבה' מתואר נער הקורס נפשית מעודף 'הרעיונות הגדולים' המוטלים על גבו. ואתה חותם: "והשוועה הדקה של הבקר שלא פסקה ממני/ ובקשת הישועה שהיתה נקרעת ממני בצרחות/ והופכת לאילת השחר, שכבר הפציעה על הגג, / והייתי מטל מטה ומבקש ממנה בכניעה שתתגלה/ ותפרש עלי את סכת שלומה/ אחר כל המלחמה הזאת". הרצון העז להגיע לאיזושהי עמדה נורמלית כלפי החיים נדמה כלא אפשרי בעולמך, ומוטיב זה מלווה את שיריך. הייתכן כי הדברים מתיישבים עם העולם התורני המכתיב מיסודו עולם ערכים ברור?

אני חש שהעולם הדתי עובר רוויזיה. הצעירים של העולם הזה נמשכים בעשור האחרון יותר מכל לרבי שלא הפסיק לעסוק במשוגעים, בטירוף, בחריג; ברעיונות של הקיום הזה [רבי נחמן מברסלב]. בפריכות הממשית והתהומת. מתגעגעים לתורות של האדם שנגע בעולם ערכים שיחד עם המסורת שבו הוא מלא חידוש מטלטל, לא פעם מסוכן אפילו, והפתעה. ואני חש שדווקא המודעות העמוקה של הרבי הזה לשיגעון מאפשרת לו גם להביא ליראה גדולה.

*

מתוך צורת הדיבור שבספר שיריך החדש, עולה כי פעמים רבות אתה דובר בשם איזה "אנחנו". מי הוא בעצם אותו "אנחנו"? האם אתה באמת סבור שחלקים רבים בציבור הדתי-לאומי חשים את אשר אתה מתאר? שכן, אחרי הכל, נדמה כי דווקא ציבור זה - מכל שאר חלקי האוכלוסייה - שרוי במה שאנו מכנים 'עודף נחת-רוח'.

ששזורה כחוט השני בעולמך הרוחני. האין הדברים סותרים?
 אבל הסובייקט הזה פתאום מתגלה כריק. כנטול קידוד רלוונטי. כאוסף
 מספרים ישנים, שכבר לא פותחים אף מעול. והאינסוף מצליח לחלץ
 אותו מעצמו, פתאום גם אם המספרים הללו לא פותחים דבר, הם
 הופכים לכתב, לשפה. פתאום הסובייקט הזה נמצא בשיח לעומתי מול
 מישהו. נבוקוב כתב בדבר, זיכרון כי האמנות מאתרת "מקום מפגש
 מעודן בין הדמיון לידיעה, שאליו נתן להגיע על ידי הקטנה קיצונית
 של אובייקטים גדולים, והגדלה מקבילה של אובייקטים קטנים". ואולי
 זהו המפגש גם של האמנות להיות עם אלוהים; משהו בתפר הזה בין
 דמיון לידיעה, קוסם אותי ללא הרף.

בין אש רגילה לאש פורצת גבולותיה

אלחנן ניר: *האש הרגילה*, ריתמוס, הקיבוץ המאוחד 2011, 94 עמ'

התודעתי הראשונה לשירי תחינה על האינטימיות (הקיבוץ המאוחד, 2008) מאת אלחנן ניר, היתה כרוכה בטרדת נפש על גבול הזעזוע. מלבד סגולותיהם הפואטיות, חשתי בהם מה שדימה ביאליק במסתו הידועה להליכה בלתי בטוחה על פני גלידי קרח: כאילו מתחת למילים מהבהבת התהום. כאילו המשורר הזה נושא בחובו חומרים נפשיים מאיימים. ספר חדש זה הרבה הרבה יותר אפל, קודר ומסוכסך מקודמו הבהיר יחסית, שהיו בו גם שירים שניתן לעגון בהם, כמו שירי 'טלית היופי'. במרחב השירי של האש הרגילה בולטת

תחושת הטלטלה, ההיקלעות למצבי יקצה מסוגים שונים, הקוטביות בין מעלה ומטה, הכמיהה לקשר ולוודאות, יחד עם אימת הבדידות הקיומית. נראה לי שקיימת זיקה ברורה בין ספר זה לספר עיוני-לירי שהוציא ניר לאור, כמעט בד בבד עם ספר השירים ושמם *אם רץ לבך* וכותרת המשנה שלו "רות וקודש בחיי היום יום" (ידיעות ספרים, 2011). ספר זה עוסק בתנועה שבין "רצוא ושוב", בין הריצה לחוויות על-מטאפיזיות לבין הירידה ההכרחית מטה, אל הכאן והעכשיו. אך אם בספר עיוני זה יכול הקורא להגיע לאיזו תחנה משיבת רוח, הרי בספר השירים תחושת הטלטלה דומיננטית, והמטאפיזי הוא גם ודאות וגם ערגה ותהייה.

היבט בולט אחר הוא הארוטיות, גם במובנה הרחב ביותר, וגם ביחס אל האשה, שהיא תמיד דמות חשובה בשיריו. אחד הפרקים בספר - 'שנה אחת' - מוקדש לאשתו של המשורר, ובו שירי אהבה עזי ביטוי בהם נשמרת בקפידה נורמת ההסתרה, יחד עם משחק פיוטי של גילוי וכיסוי; משחק בו הארוטיות מובעת באמצעות רמזים ותמונות סמליות.

רבים מהמשוררים הדתיים יצאו מקפלי אדרתה של חבורת "משיב הרוח". נראה שניר הגיח מעבר לגבולות הקבוצה, הן בהעזה הרבה וקריאת התיגר על חלק מן המוסכמות הערכיות, והן בפריצת אמצעי הביטוי האופייניים. ניר מתכתב עם מקורותיה היהודיים, עם עולמות התנ"ך, המשנה, התלמוד, הפיוט, הקבלה והחסידות. גם השפעות מדתות שונות ומהווי המזרח הרחוק מופיעות פה ושם בכתיבתו, וניכרת הזיקה לשיבת "מרכז הרב", שהיתה בית הגידול שלו לפני שהפליג למחוזות אחרים וחדשים.

ספרו זה של ניר בולט בייחודו על רקע חוסר הייחודיות הסגנונית של כל

ידועה עמדתו של בארת' על מות המחבר בעידן המודרני שבו קיים רק קורא. האסוציאציות השיריות חייבות להיות משותפות לכותב ולקורא כדי שהשיר יובן משני צדי המתנס, ושיריך, כידוע, פונים בניסוחיהם ובצורת התבטאותם אל הממד הרליגיוזי. כיום, להבדיל מ'עידן עגנון', מעטים כותבים בצורה זאת משום שהדבר חוסם את יצירתם בפני ציבורים שלמים. מדוע אם כן בחרת בדרך זו?

אני כותב את ההווייה הפנימית בה אני חי, ובאמת לא עסוק בדין וחשבון אם זה יתקבל. ואני שמח שהדברים מגיעים לציבורים רבים ושונים. אני שמח שהאמרה של פרוסט כי האינטימי הוא האובייקטיבי ביותר, מוכיחה את עצמה בצורה לא רעה, וזהו גם יתרון משמעותי להווייה הפוסט-מודרניסטית שכולנו טבולים בה עד צוואר.

מוטיב הגאולה מתוך החיים שב ועולה בין השירים, ובמיוחד בחלק "גאולה שאינה שלמה". בין אם גאולה זו באה לידי ביטוי דרך הגוף ("אבל השאלה שבאמת רצינו לשאול/ וגמגמנו כל כך איך/ וגמגמנו לחיות אל הגוף/ הגוף/ שעזבנו") או דרך ההינתקות מן המציאות ("ומתחנן בככי חרוך לאהבה/ אהבה, אהבה, בואי/ שרק מתחת למים אני יכול לשמוע") נדמה כי לא כל כך מדובר בגאולה או אפילו בגאולה חלקית אלא בטרגדיה של ממש, באין אפשרות קיום: בני הזוג הצעירים שלא מוצאים גשר ביניהם, ובנם הוא החוט האחרון; בני הישיבה הצעירים המרוסקים תחת רגשותיהם, וכן הלאה. אם כן, גאולה או אובדן?

הגאולה היא בעיני ההכרה בהווה ובכוחות הגדולים הנושבים בו. לא היתפסות לעבר ולא סגידה לחלומות העתיד. קבלת ההווה היא מורכבת, כי אי-אפשר "לשחק" איתו, כשם שניתן לעשות ללא הרף עם העבר ועתיד. אבל נוחים כאבי ההווה מהאסקפזיום של מה שהיה או יהיה.

ניתן לומר, כמעט ללא ספק, כי שיריך החדשים עוסקים בעיקר בעיבוד אמנותי של חוויות 'אמיתיות', ולא בכדי מוזכרים באופן מפורש שמות של מקומות (ירושלים), אירועים (שבת נחמו) אנשים (דוד הלבני) ועוד. וכשקוראים את השירים המזעזעים בעוצמתם בחלק 'אוושת ההיכרות' - שהוא ללא ספק החלק החשוב והמרכזי שבספר מן הבחינה הפואטית - אין מנוס מלהבחין כי אותם תיאורים של הליכה בתוך החלל הריק כמו בדוגמה של "אני הולך ברחוב ואין אלוהים עמדי", או כשאתה מתאר את הילד שרוצה לעלות ולהגיע בתמימותו עד לב השמים בעודו למעשה מנודנד על ידי אביו הממשי או הרוחני ("והילד הזה מבקש עכשיו שאנדנד אותו יותר/ חזק בנדנדה, / לא ככה, / יותר חזק, / הנה אני כבר מגיע לשמים. נכון, אבא") שאובים ממש מחייך המציאותיים ולא דווקא מאלו הפואטיים. מדוע אם כן שירים אלו נותרים פתוחים, לא פתורים, דו משמעיים?

כי אכן המציאות - הממשית ולא רק הפואטית - אינה פתירה. לעולם יש בה קול המבקש מענה ולעולם הוא אינו זוכה לו. ואתה עומד וממתין, ואולי יגיע. ואחכה לו בכל יום שיבוא והוא לא יבוא. ואם הוא יבוא, לאן תיקח ותוביל את החיכוך?! ולכן הוא לא יבוא. "זה סוד גאות ושפל, זה סוד תורת הגעזעים", כתב כבר אבות ישורון.

ללא מענה מ'הרשות העליונה' - מצב שהופך לדרך של שגרה בשיריך - החיים כולם כבר כמעט שלא מעוצבים מכוח איזה גורם אלוהי כי אם דווקא מכוחו של מניע אחר, נפשי, סובייקטיבי לחלוטין. ועם זאת, ישנה איזו דבקות בישות עליונה בלתי מוסכרת